

SECTION 1

EDUCATION (PRESCHOOL, PRIMARY, SECONDARY, VOCATIONAL AND SPECIAL EDUCATION)

УДК 378.147:75

Кирилюк Д. М.

викладач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
ORCID 0009-0005-1919-9966

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ-ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ РОБОТИ ЗІ СВІТЛОМ, КОЛЬОРОМ І ТІННЮ У ЖИВОПИСІ НА ПЛЕНЕРІ

Сучасна професійна підготовка майбутнього художника-педагога потребує поєднання художньо-практичної, теоретичної, методичної та творчої складових. Здобувач вищої освіти мистецького спрямування має не лише володіти технічними прийомами рисунка й живопису, а й уміти аналізувати натуру, бачити її конструктивну, просторову, світлотіньову та колористичну організацію. Особливої ваги ці вміння набувають у процесі пленерної практики, де майбутній фахівець працює безпосередньо з природним середовищем, змінним освітленням, простором, кольоровими рефлексами та атмосферними станами.

Пленерний живопис є важливим засобом формування професійних компетентностей майбутніх художників-педагогів, оскільки створює умови для практичного застосування знань з академічного рисунка, живопису, композиції, кольорознавства, перспективи та методики викладання образотворчого мистецтва. У процесі роботи на пленері здобувачі освіти навчаються спостерігати природу не фрагментарно, а цілісно: через взаємозв'язок світла, кольору, тіні, простору й форми.

Актуальність теми зумовлена тим, що саме робота зі світлом, кольором і тінню є основою створення переконливого художнього образу в живописі. Уміння передавати зміну освітлення, тональні відношення, глибину простору, колористичний стан природи й емоційну виразність мотиву є необхідними для професійного становлення майбутнього художника-педагога. Крім того, ці вміння мають не лише виконавський, а й педагогічний характер, адже майбутній учитель мистецтва повинен уміти пояснити учням закономірності сприйняття світла, кольору, тіні та форми.

У працях В. І. Кондратюка, О. М. Піддубної, А. П. Максимчука, Д. М. Кирилюк та Г. В. Куниці розглядаються питання формування професійних компетентностей здобувачів вищої освіти засобами пленерної практики, освітні можливості пленеру у професійній підготовці художника-педагога, роль світлотіні в побудові композиції живопису та формування світлотіньових умінь засобами академічного рисунка. Ці дослідження дають підстави розглядати пленер не лише як форму практичного навчання, а як цілісне освітнє середовище, у якому відбувається розвиток художнього бачення, професійного мислення та педагогічної готовності майбутнього фахівця.

У працях дослідників підкреслено значення пленерної практики як важливого засобу формування професійних компетентностей здобувачів вищої освіти мистецького спрямування [1, с. 3667-3679]. Особливу увагу приділено освітнім можливостям пленеру у професійній підготовці художника-педагога, зокрема ролі світла, простору й форми у розвитку художнього бачення [2, с. 2829-2838]. Світлотінь розглядається як важливий засіб побудови композиції живопису, передачі об'єму, просторової глибини та емоційної виразності художнього образу [3, с. 166-170]. Водночас формування світлотіньових умінь здобувачів освіти тісно пов'язане з академічним рисунком, який забезпечує основу для свідомої роботи з формою, тоном і простором [4, с. 2491-2501].

Мета тез полягає в обґрунтуванні значення роботи зі світлом, кольором і тінню у живописі на пленері як ефективного засобу формування професійних компетентностей майбутніх художників-педагогів. Для досягнення поставленої мети доцільно визначити такі завдання: розкрити значення пленерної практики у професійній підготовці майбутніх художників-педагогів; охарактеризувати роль світла, кольору й тіні у створенні живописного образу на пленері; визначити вплив роботи зі світлотінню на розвиток композиційного, просторового та колористичного мислення здобувачів вищої освіти; виокремити методичні умови ефективного формування професійних компетентностей майбутніх художників-педагогів засобами пленерного живопису.

Пленерна практика посідає важливе місце у системі професійної підготовки майбутніх художників-педагогів. Її освітній потенціал полягає в тому, що вона забезпечує безпосередній контакт здобувача освіти з природою, природним освітленням, реальним простором і мінливими станами довкілля. На відміну від аудиторної роботи, де освітлення, постановка й умови зображення є відносно стабільними,

пленер вимагає швидкого аналізу, уважного спостереження та вміння узагальнювати побачене.

Робота на пленері сприяє формуванню професійної спостережливості. Студент навчається бачити не лише окремі предмети, а взаємозв'язки між ними: як світло виявляє форму, як тінь організовує об'єм, як колір змінюється під впливом освітлення, як простір поглиблюється завдяки тональним і кольоровим відношенням. Таке бачення є основою професійної компетентності художника-педагога, оскільки воно формує здатність до художнього аналізу натури.

Світло у пленерному живописі є одним із головних засобів організації художнього зображення. Воно визначає загальний стан мотиву, виявляє форму предметів, підкреслює просторові плани, створює композиційний акцент і передає емоційний настрій твору. Напрямок, сила, температура й характер світла істотно впливають на сприйняття кольору, тону та форми. Саме тому майбутній художник-педагог повинен навчитися аналізувати природне освітлення як складне художнє явище.

Особливість пленерного світла полягає у його мінливості. Протягом короткого часу змінюється положення сонця, насиченість кольору, контрастність тіней, повітряна перспектива, загальний тональний лад мотиву. Це вимагає від здобувача освіти не механічного копіювання натури, а вміння швидко визначати головне: основні тональні маси, колірні відношення, композиційний центр і загальний стан природи. Така діяльність формує самостійність художнього мислення.

Колір у живописі на пленері виконує не лише зображувальну, а й виражальну функцію. Він допомагає передати час доби, погодні умови, просторову глибину, атмосферу середовища та емоційне враження від натури. У процесі пленерної роботи здобувачі освіти усвідомлюють, що колір предмета не є сталим: він залежить від освітлення, оточення, рефлексів, відстані, повітряного середовища та загального колористичного стану мотиву.

Формування колористичного мислення майбутнього художника-педагога передбачає розвиток умінь бачити кольорові відношення, зіставляти теплі й холодні відтінки, розрізняти локальний і зумовлений освітленням колір, узгоджувати окремі кольори із загальним живописним ладом етюдів. Уміння працювати з кольором на пленері сприяє розвитку цілісного бачення, оскільки студент навчається не просто відтворювати окремі кольорові плями, а підпорядковувати їх єдиному художньому задуму.

Тінь у плерному живописі має особливе значення. Вона не повинна сприйматися лише як темна частина предмета, оскільки в природному середовищі тінь має власні кольорові характеристики. На її колір впливають рефлексії від навколишніх предметів, стан неба, характер освітлення, матеріальність поверхні та просторове розташування об'єкта. Тому робота з тіню формує в майбутніх художників-педагогів здатність бачити тонкі тональні й кольорові взаємозв'язки.

Світлотінь виступає важливим засобом побудови композиції живописного твору. Через співвідношення світла й тіні художник передає об'єм, простір, ритм, рівновагу, динаміку та емоційну напругу композиції. У плерному живописі світлотінь допомагає визначити головне й другорядне, підкреслити композиційний центр, об'єднати зображення в цілісний художній образ. Саме тому формування світлотіньових умінь є одним із важливих завдань професійної підготовки здобувачів мистецьких спеціальностей.

Значну роль у підготовці до плерного живопису відіграє академічний рисунок. Він формує розуміння конструкції форми, пропорцій, перспективи, тональних відношень і світлотіньового моделювання. Без ґрунтовної підготовки з рисунка студенту складно переконливо передати об'єм і простір у живописі. Академічний рисунок забезпечує основу для свідомої роботи з формою, а плерний живопис розширює цю основу через колір, атмосферу, природне освітлення та емоційне сприйняття натури.

Взаємозв'язок рисунка й живопису особливо помітний у процесі передачі форми. Якщо рисунок допомагає зрозуміти конструктивну будову предмета, то живопис на плері дає змогу побачити цю форму в конкретному світлоповітряному середовищі. Отже, професійне зображення натури передбачає не механічне поєднання рисунка й кольору, а їх органічну єдність. Майбутній художник-педагог має навчитися бачити форму одночасно конструктивно, тонально, просторово й колористично.

Плерна практика сприяє формуванню композиційної компетентності. Під час роботи над етюдом студент обирає мотив, визначає формат, розміщує основні маси на площині, встановлює співвідношення неба, землі, архітектурних або природних об'єктів, знаходить композиційний центр. Світло, колір і тінь у цьому процесі виконують організувальну функцію, оскільки саме вони допомагають об'єднати зображення, надати йому виразності та художньої завершеності.

Важливим аспектом пленерної підготовки є розвиток просторового мислення. На відкритому повітрі здобувач освіти безпосередньо спостерігає явища лінійної та повітряної перспективи, зміну кольору й тону залежно від відстані, поступове пом'якшення контрастів у глибині простору. Передача простору в пленерному живописі потребує не лише знання законів перспективи, а й уміння бачити їх у реальних природних умовах.

Професійні компетентності майбутнього художника-педагога формуються поступово. На початковому етапі доцільно використовувати короткочасні етюди, замальовки, вправи на визначення великих світлотіньових мас, пошук основних кольорових відношень, передачу простого мотиву при різному освітленні. Такі завдання допомагають студентам уникати надмірної деталізації та зосереджуватися на головному художньому завданні.

На наступному етапі пленерні завдання можуть ускладнюватися. Доцільно пропонувати студентам виконання етюдів з різними станами природи: ранок, день, вечір, сонячна погода, хмарність, контражурне освітлення, тіньові ділянки, відображення у воді, архітектурний пейзаж, пейзаж із фігурою людини. Такі завдання сприяють розвитку гнучкості художнього мислення та вміння адаптувати технічні прийоми до конкретного живописного завдання.

Особливу увагу варто приділяти аналізу типових помилок у пленерному живописі. Серед них можна виокремити механічне затемнення тіней без урахування кольорових рефлексів, надмірну строкатість, порушення цілісності колористичного ладу, недостатнє розрізнення просторових планів, неправильне визначення тональних відношень, відсутність композиційного центру, перевантаження зображення деталями. Усвідомлення й подолання цих помилок є важливим етапом професійного зростання здобувача освіти.

Формування професійних компетентностей у процесі пленерної роботи передбачає також розвиток педагогічної рефлексії. Майбутній художник-педагог має навчитися не лише виконувати власні етюди, а й пояснювати логіку художнього процесу: чому обрано саме такий формат, як визначено композиційний центр, яким чином світло впливає на форму, як колір передає стан природи, чому тінь має певний тон і відтінок. Така рефлексія формує готовність до майбутньої викладацької діяльності.

Педагогічний аспект пленерної практики полягає в тому, що студент поступово опановує методику організації художнього спостереження. У майбутній професійній діяльності він має вміти навчити учнів бачити світло, колір, тінь, простір і форму; добирати доступні навчальні

завдання; пояснювати послідовність виконання етюду; аналізувати результати роботи; підтримувати творчу самостійність учнів. Отже, пленер є не лише засобом удосконалення художньої майстерності, а й школою педагогічної підготовки.

Ефективність формування професійних компетентностей залежить від методично продуманої організації пленерної практики. Важливо, щоб навчальні завдання були послідовними, відповідали рівню підготовки студентів, мали чітку мету й передбачали поєднання практичного виконання з аналізом результатів. Доцільними є попередні бесіди, демонстрація прикладів, спільний аналіз натури, індивідуальні консультації, проміжні перегляди та підсумкове обговорення виконаних робіт.

Важливим методичним прийомом є порівняння кількох етюдів одного мотиву, виконаних за різних умов освітлення. Така робота допомагає здобувачам освіти усвідомити змінність кольору, тону, тіні й загального настрою зображення. Студенти бачать, що один і той самий мотив може мати різне художнє звучання залежно від часу доби, погоди, положення сонця та авторського задуму.

Не менш важливим є формування навичок самостійної роботи. Пленерна практика створює умови, у яких здобувач освіти самостійно обирає мотив, визначає головне завдання, планує послідовність роботи, контролює час виконання, аналізує проміжний результат і приймає художні рішення. Саме така самостійність є необхідною ознакою професійної компетентності майбутнього художника-педагога.

У процесі пленерного живопису розвиваються також комунікативні та соціальні компетентності. Колективні перегляди робіт, обговорення етюдів, порівняння різних художніх рішень, участь у виставках і презентаціях сприяють формуванню вміння аргументувати власну позицію, сприймати критику, аналізувати художній досвід інших, презентувати результати творчої діяльності. Ці якості є важливими для майбутнього педагога, який працюватиме в освітньому середовищі.

Пленерна практика має також виховне значення. Вона формує уважне ставлення до природи, естетичне сприйняття навколишнього середовища, здатність бачити красу в повсякденних мотивах, відповідальність за власну творчу діяльність. Через роботу зі світлом, кольором і тінню студент не лише оволодіває професійними прийомами живопису, а й розвиває художню чутливість, емоційну культуру та здатність до образного мислення.

Таким чином, робота зі світлом, кольором і тінню у живописі на пленері є багатофункціональним засобом професійної підготовки майбутніх художників-педагогів. Вона забезпечує розвиток художньо-

практичних умінь, композиційного й колористичного мислення, просторового бачення, методичної готовності, творчої самостійності та педагогічної рефлексії. Саме тому пленерний живопис доцільно розглядати як важливий компонент цілісної системи мистецької освіти.

Ефективне формування професійних компетентностей майбутніх художників-педагогів засобами роботи зі світлом, кольором і тінню у пленерному живописі можливе за таких методичних умов: завдання мають поступово ускладнюватися: від простих короточасних етюдів до складних композиційних рішень із передачею простору, освітлення та колористичного стану; знання з рисунка, перспективи, композиції та кольорознавства мають практично застосовуватися в умовах роботи з натури; студенти повинні навчитися аналізувати напрям, силу, температуру та змінність природного освітлення; важливо формувати вміння бачити не окремі локальні кольори, а систему кольорових відношень у конкретному середовищі; світло й тінь мають розглядатися як засоби передачі форми, простору, композиційного центру та емоційної виразності; перегляд, обговорення, порівняння етюдів і виявлення помилок сприяють усвідомленню професійному зростанню здобувачів освіти; майбутній художник-педагог має не лише виконувати живописні завдання, а й розуміти, як ці знання й уміння можна передати учням у процесі викладання мистецтва.

У результаті систематичної роботи зі світлом, кольором і тінню у процесі пленерного живопису у здобувачів вищої освіти формуються такі професійні компетентності: здатність цілісно сприймати натуру; вміння аналізувати природне освітлення; навички передачі об'єму, простору та форми засобами світлотіні; вміння визначати основні тональні й кольорові відношення; здатність створювати композиційно цілісний живописний етюд; розвиток колористичного мислення; вміння передавати стан природи та атмосферу середовища; навички самостійного художнього пошуку; готовність до методичного пояснення художніх явищ; здатність організовувати навчально-творчу діяльність учнів у майбутній педагогічній практиці.

Пленерний живопис є ефективним засобом формування професійних компетентностей майбутніх художників-педагогів, оскільки поєднує художньо-практичну діяльність, спостереження за природою, творчу інтерпретацію дійсності та педагогічне осмислення мистецького процесу. Саме в умовах пленеру здобувачі вищої освіти мають можливість безпосередньо досліджувати взаємодію світла, кольору, тіні, форми й простору.

Робота зі світлом формує здатність бачити загальний стан натури, виявляти форму, визначати композиційний центр і передавати настрій

зображення. Робота з кольором розвиває колористичне мислення, уміння бачити кольорові відношення, передавати повітряне середовище та емоційну виразність мотиву. Робота з тінню і світлотінню поглиблює розуміння об'єму, просторової глибини, конструктивної будови форми та композиційної цілісності твору.

Професійна підготовка майбутнього художника-педагога має ґрунтуватися на органічній єдності академічного рисунка, живопису, композиції та пленерної практики. Академічний рисунок забезпечує конструктивно-тональну основу зображення, а пленерний живопис розширює її через колір, світлоповітряне середовище, змінність природного освітлення та безпосереднє емоційне сприйняття натури.

Отже, формування професійних компетентностей майбутніх художників-педагогів засобами роботи зі світлом, кольором і тінню у живописі на пленері є важливим напрямом мистецької освіти. Воно сприяє розвитку художньої майстерності, творчої самостійності, педагогічної рефлексії та методичної готовності майбутнього фахівця до викладання образотворчого мистецтва в закладах освіти.

Список літератури

1. Кондратюк В. І., Піддубна О. М. Формування професійних компетентностей здобувачів вищої освіти засобами пленерної практики. Вісник науки та освіти. 2026. № 5 (47). С. 3667-3679. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5\(47\)-3667-3679](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5(47)-3667-3679)

2. Піддубна О. М. Світло, простір і форма: освітні можливості пленеру у професійній підготовці художника-педагога. Вісник науки та освіти. 2026. № 3 (45). С. 2829-2838. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3\(45\)-2829-2838](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3(45)-2829-2838)

3. Піддубна О. М., Максимчук А. П., Кирилюк Д. М. Роль світлотіні в побудові композиції живопису: пленерний акцент. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2026. № 109. С. 166-170. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2026.109.30>

4. Піддубна О. М., Максимчук А. П., Куниця Г. В. Формування світлотіньових умінь у здобувачів вищої освіти засобами академічного рисунка. Вісник науки та освіти. 2026. № 2 (44). С. 2491-2501. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-2491-2501](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-2491-2501)